

ॐ

સંગીત

સુબોધ-બિંદુ.

(સચિત્ર-સુધારા-વધારા-સાથે.)

લેખક, "મણિકાન્ત."

તે

શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા હળધરવાસવાળા.

"મણિકાન્ત-કાવ્યમાળા" તથા "પાપી પિતા યાને સદ્‌ગુણી સીતા" ઈ૦ ના લેખક.

ઠે૦ ગાયવાડી, માધવજી ઠાકરશીનો માળો-મુંબઇ નં. ૨.

પ્રકાશક,

છોટાલાલ કાશીરામ પંડિત-ડભાણવાળા.

ઠે૦ લખમીદાસ ખીમજીનો માળો, ગણેશવાડી-મુંબઇ નં. ૨.

સોલ એજન્ટસ,

સોજીતરીયા બ્રધર્સ--બુકસેલર્સ.

ઠે૦ લખમીદાસ ખીમજીનો માળો, ગણેશવાડી-મુંબઇ નં. ૨.

કીંમત રૂ. ૦-૬-૦.

આવૃત્તિ ૩ જી. પ્રત ૩૧૦૦. કુલ પ્રત ૫૬૦૦.

સંગીત સુબોધ બિંદુ.

સંવત ૧૯૭૫. મૂલ્ય ૦-૯-૦

અમદાવાદ, સલાપોસ રોડ, ધી ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

સૂચનાઃ- સુબોધ-બિંદુની છુટક નકલ મંગાવનારે રૂ. ૦-૬-૬ની પોષ્ટની ટીકીટ મોકલવી.

એક અગત્યની ખાસ સૂચના !

મણિકાન્ત કાવ્યમાળાની છઠ્ઠી આવૃત્તિની ૩૧૦૦ કૉપી ફક્ત ત્રણ માસની ટુંક મુદતમાં ખલાસ થવાથી **વધારા–સુધારા સાથે ૩૪ ચિત્રો યુક્ત** ઉંચા કાગળ ઉપર **સચિત્ર સાતમી આવૃત્તિ** છપાવી બહાર પાડી છે, કાગળો તથા ચિત્રો માટેના આર્ટ પેપરની સખ્ત મોંઘવારી તથા બાઇન્ડીંગના એકદમ ભાવ વધી જવાથી ના ઇલાજે નવી સાતમી આવૃત્તિની **અઢી રૂપીઆ** કીંમત રાખવી પડી છે, તો આશા છે કે સાહિત્ય પ્રેમી સજ્જનો આવી સખ્ત મોંઘવારી ધ્યાનમાં લઈ વધારેલા **આઠ આના** કબુલ કરશે. હાલમાં નવિન નીકળતા ચિત્ર વિનાના નૉવેલોના રૂપીઆ બે થી અઢી કીંમત હોય છે, તો અમારા પુસ્તકમાં આર્ટપેપર ઉપર છાપેલા (૩૪) સુંદર ચિત્રો છે. એટલે તેના પ્રમાણમાં અમારા પુસ્તકની કીંમત વિશેષ નથી.

સોલ એજન્ટસઃ—

સોજીતરીયા બ્રધર્સ, બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ.

ઠે. ગણેશવાડી—મુંબઈ નં. ૨.

અર્પણ પત્રિકા.

પરમસ્નેહી ભાઇશ્રી છોટાલાલ કાશિરામ પંડયા.

ઉર્ફે "બાપજી કાકા" ડભાણવાળા.

તું મ્હારો બાળસ્નેહી છે. વળી સાહિત્યપ્રેમી અને આ લઘુ પુસ્તકનો પ્રકાશક છે. વહાલા વતન હળધરવાસમાં પવિત્ર વેત્રવતીની તીરે એક નાનકડા ડુંગરસમાન દ્વીપની ભવ્ય ભેખડ પરના સુંદર સરસ્વતી મંદિરમાં આપણે બન્નેએ સાથેજ માતૃભાષાનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતુ. તે સ્થિતિપર આજે વીશ વર્ષ વીતી ગયાં છે છતાં પરસ્પરની નિઃસ્વાર્થ અને નિર્મળ સ્નેહભાવના હજુ જેવી ને તેવીજ કાયમ છે તે સાથે ત્હારો ભોળો, ઉતાવળીયો, શ્રદ્ધાળુ અને મોજીલો સ્વભાવ પણ મોજુદ છે ! પૈસા પ્રાપ્ત કરી સાહિત્યને ઉત્તેજન આપવું, પરમાર્થ સાધવો, કીર્ત્તિ સંપાદન કરવી વીગેરે ત્હારી મહાન ઇચ્છાઓ જો કે હજુ સુધી ફળીભૂત થઇ શકી નથી પણ તેથી તું નિરૂત્સાહી બનીશ નહિ; પરમાત્મા ત્હારી એ ભલી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરશે એવી શુભાશિષ સાથે આ લઘુ પુસ્તક ત્હનેજ પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરૂં છું.

લી૦-શુભેચ્છક,

"મણિકાન્ત"

" મણિકાન્ત. "

પ્રાર્થના.

" ભલે દુશ્મન બને દુનિયા ત્હમે ના કોપશો બાપુ!
અમીમય આંખ ક્યારીમાં અફીણ ના રોપશો બાપુ!"
" માણેકલાલ."

પ્રાર્થના.

—ગઝલ—

ભલે દુશ્મન બને દુનિયાં, ત્હમે ના કોપશો બાપુ !
અમીમય આંખ ક્યારીમાં, અફીણ ના રોપશો બાપુ !

તમારી જ્યાં દયા દ્રષ્ટિ, અહાહા ! ! ત્યાં અમી વૃષ્ટિ !
બને સ્નેહી સકળ સૃષ્ટિ, સદા હૃદયે વસો બાપુ !

કરો જો આંખને રાતી, અહો સઘળા બને ઘાતી !
થશે વૈરી હશે સાથી નમેરા ના થશો બાપુ !

અમારા દોષ ના જોશો, દયાળુ દુર્ગુણો ખોશો !
અમે તો આપનાં છોરૂ ! સુબુદ્ધિ આપશો બાપુ !

નથી શ્રદ્ધા અમોને તે, શિખામણ આપ એ તમને !
સુણી દીન બાળની વાણી, મધૂરૂં શું હસો ? બાપુ !

× × × ×

મહા પર્વત તણું કાજળ કરી સાગર વિષે નાંખે !
કલમ વૃક્ષો સકળ કેરી ભૂમિ કાગળ રૂપી રાખે ?
સદા જો શારદા લખશે તમારા ગુણ હે ! ત્રાતા !
તથાપિ પાર ના આવે દયાળુ દેવ છો દાતા !

"મણિકાન્ત"

વિભૂ વાક્ય.

—ગઝલ—

જગતમાં ધર્મની પડતી અધર્મ થાય છે જ્યારે,
નિરાકારી છતાં ભારત ! લઉં અવતાર હું ત્યારે.

* * * *

ભજે જે ભાવથી મુજને ત્રિવિધિ તાપ–કાપું છું !
કરે પરમાર્થ જે પ્રેમે પ્રથમનાં પાપ–કાપું છું !
સદાચરણે સદા ચાલે દિધેલા શ્રાપ–કાપું છું !
જીગરમાં તે જનો કેરી ભલી હું છાપ–છાપું છું !

* * * *

કરે આરાધના મ્હારી પછી તપની–નથી પરવા !
રહ્યા જેના હૃદયમાં હું પછી જપની–નથી પરવા !
પિછાને જે મ્હને ત્હેને અવર લપની–નથી પરવા !
પુરાણો કે, પુરાણીની અગર બાપની–નથી પરવા !

" મણિકાન્ત. "

વિભૂ વાક્ય.

"જગતમાં ધર્મની પડતી અધર્મે થાય છે જ્યારે,
નિરાકારી છતાં ભારત લઊં અવતાર હું ત્યારે."

"મણિકાન્ત."

નીતિ-બોધ.

"કદી તલવારની ધારે ભલે ગરદન કપાવા દે!
તથાપિ ધીર ધારીને નીતિને ના લુંટાવા દે!"

"મણિકાન્ત."

નૈતિક કાવ્ય.

—ગઝલ—

ભલે દુઃખમાં ડુબી જૈને,
સકળ સુખને સમાવા દે !
હૃદયને ભય ભમાવે તો,
ભુલી તું ના ભમાવા દે !
અહા ! અગ્નિ વિષે હર્ષે,
અતિ તનને તપાવા દે !
કદી તલવારની ધારે,
ભલે ગરદન કપાવા દે !
ડુબાવે દેહને દરિયે,
ખુશીથી તો ડુબાવા દે !
પિવાડે ઝેર તો પી—લે !
રખે ! દિલને દુઃખાવા દે !
પડી પર્વત પરેથી હા !
શરીરને તો છુંદાવા દે !
તથાપિ ધીર ધારીને,
નીતિને ના લુંટાવા દે !

"મણિકાન્ત."

ચિત્ર માટે પાછળનું ટાઇટલ જુઓ!

કમળાનો સદુપદેશ !

—ગઝલ—

સુતા સાગર તણી હું છું ભલા ઉપદેશ દિલ ધરજે !
કૃપા મુજ હોય તુજ પર તો પ્રીતે પરમાર્થ કૈં કરજે !
અનાથો દીન અપંગોને યથા શક્તિ મદદ કરવા !
જતાં કંઇ બ્હાર ગજવામાં અમુક સિક્કા જરૂર ભરજે !
હજારો રંક દરદીઓ રિબાયે રોગથી તડુને !
હૃદયમાં કૈં દયા લાવી દવા આપી દુઃખો હરજે !
નિરાશ્રિત કૈંક બાળકને સુવિદ્યા દાન દેવાને !
પ્રીતે જે મેળવ્યા પૈસા અહા ! તે કાજ વાપરજે !
બને છે રંક તે રાજા ! રખડતા થાય ધનવાનો !
સમય શુભ સાચવી લેજે સદા અન્યાયથી ડરજે !
નથી હું સ્થિર કો' સ્થળમાં ચળિત ચંચળ કહાવું છું !
અયે ! ધનવાન ! તું મદમાં બનીને અંધ ના ફરજે !
ક્ષણિક સૌ સુખ વૈભવ છે જુઠી છે જીંદગાની આ !
ભલા ! સંસાર અરણુવને કરી પરમાર્થ તું કરજે !

"મણિકાન્ત"

ૐ

સંગીત

સુબોધ બિંદુ.

ગણપતિની સ્તુતિ!

ગીતિ.

ગણુ નાયક ગુણુવંતા! ગજદંતા! હે! દયાવંત દેવા!
પ્રથમ નમું હું તમને, કરો સ્હાય શ્રી ગજાનંદ ગરવા!

* * *

વસંતતિલકા-છંદ.

આરંભતાં પ્રથમ હું પડું તુજ પાય,
ગૌરી કુમાર ગણુરાય થજો સહાય!
મ્હારી સ્વિકાર કરજો મનની સુ-સેવા!
પ્રીતે નમું તમ પદે ગણુનાથ દેવા!

"અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે!"

—ગઝલ—

અહો! કિરતાર ઇન્સાફી અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે!
ખલકને ખૂબ પ્યારો છે! અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે! અહો!
કુકર્મે કષ્ટ ભોગવીએ, તમોને દોષ કાં દઇએ?
ગુન્હો સઘળો અમારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે! અહો!
રમીને પાપના પાસા, સુખોની રાખીએ આશા!
ખરે! ખોટા વિચારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે! અહો!
સદા ચરણે સદા ચાલે, સદા સુખ તેહને આલે!
ગુરાવા તો હજારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે! અહો!
કરેલાં પાપ જામે છે, પછી જન કષ્ટ પામે છે!
અહા! એ ગુપ્ત મારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે! અહો!
કંઇ જન એમ બોલે છે, પ્રભુ ઇન્સાફ ભુલે છે!
અરે! ગાંડા ગમારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે! અહો!
કરે તેવું જરૂર પામે, લણે છે જેવું જે વાવે!
જગતનો એજ ધારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે! અહો!
વસીલાને મુકે વ્હેતો, ન કો'ની લાંચ તું લેતો?
વિભુ તું ન્યાય વાળો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે! અહો!
કથે 'શંકર' વકીલોની, ગરજ તુજ પાસ ના પડતી!
અહા! એ રાહ સારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે! અહો!

(૧૧)

મૉજ શૉખમાં મસ્ત રહેનાર ધનવાનોને!

—ગઝલ—

અયે ! ધનવાન ! નિર્ધનનાં કહો દુખ કાપશો કયારે !
પ્રીતે પરમાર્થમાં પૈસા તમારા આપશો કયારે ?

અનાથો યા અપંગોની હૃદયમાં કંઇ દયા લાવી !
સ્થળે સ્થળ ધર્મશાળાને સદાવ્રત સ્થાપશો કયારે !

નિરાશ્રિત દર્દીઓ માટે દવાખાનાં ઉઘાડીને !
"મફત અત્રે દવા મળશે" દિવાલે છાપશો કયારે ?

અરે ! કૈ રંક બાળકને સુવિદ્યા દાન દેવાને !
નિશાળો પાઠશાળાઓ તમે બંધાવશો કયારે ?

તમે મરજી થતાં મોંઘા જમો મિષ્ટાન્ન ને મેવા !
મરે ભૂખે ગરીબો તે જીગરથી જાણુશો ક્યારે ?

હજારો મૉજ મેળવવા ધુમાડો દ્રવ્યનો કરતા !
અપંગો અશ્રુ પાડે છે અરે ! અવલોકશો કયારે ?

તમારી પાન બીડીમાં સુખે જન એક પોષાયે !
વિવેકે તે બિચારીને રહમ દિલ રાખશો ક્યારે ?

તમે હરરોજ મોટરમાં પ્રીતે પેટ્રોલ પૂરો છો !
ભૂખ્યાંના પેટના ખાડા ખુશીથી પૂરશો કયારે ?

તમારા અંગના માટે કરાવો ફેન્સી કપડાં !
ગરીબો ટાઢથી ધ્રૂજે દયા દરશાવશો કયારે ?

તમે શ્રીમંતમાં ખપતા બજાવી ના ફરજ શકતા !
કરી પરમાર્થ એ પદવી કહો શોભાવશો કયારે ?

ભમે છે મણુ તો માથે મળે ના સંપત્તિ સાથે !
સુતા શું સોડ તાણીને ? ગૃહસ્થો જાગશો કયારે ?

જતાં પરગામ એ ગાઉ ભરો છો સાથમાં ભાથું !
મજલ મ્હોટી તણું ભાથું બિરાદર બાંધશો કયારે ?

નકામું માન મેળવવા કરો પૈસા તણું પાણી!
પ્રભુ પ્રેમના માટે અપંગો પોષશો કયારે ?

તમારા આપ્ત મંડળસમ અવરપર પ્યાર રાખીને !
ગરીબોને મદદ કરવા હૃદય વિકસાવશો કયારે ?

કથે શંકર યથાશક્તિ કરી નિષ્કામ કૈં સેવા !
અહાહા ! ! આંખમાં પ્યારા ! અમી ઉભરાવશો કયારે ?

અનુભવ દુઃખનો ડંકો હૃદયમાં વાગશે જયારે !
પરાઇ પીડની પૂરી કદર દિલને થશે ત્યારે ! કયારે ?

ખુશામત યાને હા જી ! હા !

—ગઝલ—

ખુશામત ખલ્કમાં મીઠી ખરેખર ! ખાંડ સમ લાગે;
અમીરો ને ફકીરો સૌ ખુશામત ખંતથી માગે !
અજબ જાદૂ ભર્યું એમાં સબળ સત્તા ચલાવે છે !
ભલે રાણી અગર દાસી સકળને તે નમાવે છે !

હરામી નોકરો હરદમ ખુશામત શેઠની કરતા;
કહે હાજી ! કરે રાજી ! સલામો દર કદમ ભરતા !
બપોરે શેઠજી બકતા દીસે રાત્રી મુનિમ મ્હારા,
" બરોબર બાપજી બોલ્યા જણાયે આભમાં તારા ! "

અહા ! દરિયા તણું પાણી ગળ્યું છે. સાવ મહેતાજી;
મુનિમ માથું હલાવીને પગે લાગી કહે હાજી !
નિરંતર ખંત રાખીને નિયમસર નોકરી ભરતા;
ખુશામત વીણ નોકરની કદર ના શેઠજી કરતા !

ભલું માલીકનું કરતા ખુશામતથી સદા ડરતા;
જુઓ ! ચાલૂ જમાનામાં બિચારા તેજ રડવડતા !
દિવસ આખો દુકાને જે ચિવટથી ચાકરી કરશે;
મળે ના પેટને પૂરતું હજુરી હોજરૂં ભરશે !

હજુરમાં શેઠની રહેતા ઉપાડી બોલ બસ લેતા,
ગણીને શેઠને મૂર્ખો સદાયે હાજી ! હા કહેતા !
બિચારા અન્ય નોકરની કરે છે શેઠને ચાડી;
કપટથી કાન ભંભેરી મુકાવે કૈંકને કાઢી !

અધિકારી અમલદારો ખુશામતખોરને ચાહે;
ડબલ દેતાજ દરમાયો જતા અન્યાયને રાહે !
ખરાને કોઇ ના ચાહે ખુશામત રંગભીની છે !
નથી કંઇ કામની કિમ્મત કદર કયાં નોકરીની છે ?

* * * *

ભલે સત્તા ખુશામતની મુરખં લોકે બધારી છે;
અકારી આખરે લાગે સ્વભાવે સાવ ખારી છે !
ખુશામતખોર દુનિયામાં ખરે ! ઝેરી જનાવર છે;
દગાથી ડંસ તે દે છે ગણો ! ઘાતક બરાબર છે !

વ્યસન બુરાં ગણાયે જે અફિણ ગાંજો શરાબી છે;
સકળ કરતાં અધિક જાણો ખુશામતથી ખરાબી છે !
કથે શંકર સુણો યારો ! નથી હું ગર્જતો ગર્વે;
ખુશામતને સદા ત્યાગી થજો સત્યાગ્રહી સર્વે !

ખુશામતથી રાજી થનારને !

—ગઝલ—

તમે બોલી રહ્યા ભાઈ ! અમોને બોલવા દેશો !
અમારા દિલનું તાળું ખુશીથી ખોલવા દેશો ! તમે.
તમે બોલ્યા બધું સાચું ! કહીશું કેમ હા એ હા ?
ખરૂં મોટું હ્રદય કાંટે તપાસી તોલવા દેશો ? તમે.
ગપાટાના સપાટા એ તમારા કામ ના આવે;
ભરેલી છે અગર ખાલી ? ફળીને ફોલવા દેશો ! તમે.
તમે બોલ્યા પટારામાં ભર્યાં મુક્તાફળો મોંઘાં;
અમારાથી મનાયે ના પટારો ખોલવા દેશો ! તમે.
અમે તો સત્યના સાથી ખુશામત છે ખરે ખારી !
અમારી અલ્પ બુદ્ધિથી અરે ! અવલોકવા દેશો ! તમે.
તમે માઠું લગાડો તો તમારી મુર્ખતા મ્હોટી !
તપ્યું જો હોય મસ્તિક તો જરા ઠંડુ થવા દેશો ! તમે.
કથન લાગે કદી કડવાં અમોને જો નહિં ચાહો !
રજા આપો અમે રાજી ! જીગરથી હા જવા દેશો ! તમે.
ખુશામતના તમે માલિક ! ખુશામતખોર છે ઝાઝા;
ભલે ભેગા કરી બુદ્ધિ તમારી બોળવા દેશો ! તમે.
છતાં પણ શેઠજી મ્હાસ ! શિખામણ રંકની માની;
વ્યસન ઝાઝું ખુશામતનું બળે ના બાઝવા દેશો ! તમે.

" તો શું થયું ? "

ગઝલ સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

હરિ ભજન કર ! હરિભજન કર, ! હરિ ભજનમાં હિત છે રહ્યું,
કિરતાર નામ ઉચ્ચારતાં, આયુ વહ્યું—' તો શું થયું ? '

નીતિ નીયમને પાળતાં, અનીતિ ઉરેથી બાળતાં:
સત્સંગને સંભાળતાં, દુઃખ જો સહ્યું—' તો શું થયું ? '

થઈ સત્યનો સાથી સદા, જુઠું ઉચરવું ના કદા;
આવી પડે જો આપદા, સુખ સૌ ગયું—' તો શું થયું ? '

પરમાર્થમાં ધન આપતાં વળી કષ્ટ કૈંનાં કાપતાં;
સ્થળ સ્થળ સદાવ્રત સ્થાપતાં, કૈં ના રહ્યું—' તો શું થયું ? '

તુચ્છ લોભ લાલચ ટાળતાં, કટુ કામ ક્રોધ વિદારતાં;
મન મોહ માયા મારતાં, મૃત્યું થયું—' તો શું થયું ? '

પરકાજ કષ્ટ ઊઠાવતાં, સુખ સૌ તજયાં મન ભાવતાં;
નિજ દેશ સેવ બજાવતાં, શિર જો ગયું—' તો શું થયું ? '

હરિ ભજન કર ! હરિ ભજન કર ! હરિ ભજનમાં હિત છે રહ્યું;
કિરતાર નામ ઉચ્ચારતાં, આયુ વહ્યું—' તો શું થયું ? '

પરોપકાર!

—ગઝલ—

પ્રભાકર તે પ્રકાશીને જગત સેવા કરે છે કાં ?
 અહા ! 'રજનીપતિ નિત્યે નભે ફરતો ફરે છે કાં ? પ્રભાકર.
નવાણો નીરથી ભરવા પકવવા પાક હા ! ક્ષેત્રે;
 નિયમસર મેઘ સૃષ્ટિમાં અહા ! વૃષ્ટિ કરે છે કાં ? પ્રભાકર.
સકળના પ્રાણનો રક્ષક મધૂરો છે અહા ! વાયૂ;
 વિના સ્વાર્થે વહે સઘળે વફરી વાપરે છે કાં ? પ્રભાકર.
ગ્રહી કરમાં કુહાડીને સુખડને છેદશો કોઈ;
 ભલે ને અગ્નિમાં નાંખો સુગંધી હા ! સ્ફુરે છે કાં ? પ્રભાકર
ચરે જંગલ તણો ચારો મહિષી ગાય ને બકરી;
 મધુરૂં દુધ આંચળથી છતાં ત્હેને ઝરે છે કાં ? પ્રભાકર.
તપેલો તાપથી પંથી વિસામો વૃક્ષનો લે છે;
 પછી પથ્થરથકી મારે છતાં ફળ હા ! ખરે છે કાં ? પ્રભાકર.
સદાચરણી અને સંતો તણું બુરૂં કરે કોઈ;
 છતાં પરમાર્થના પ્રેમી દયા હરદમ ધરે છે કાં ? પ્રભાકર.
કથે 'શંકર' ભલા લોકો પરાયાં કષ્ટ કાપે છે;
 અહા ! પરમાર્થના માટે ઘટે તો પ્રાણ આપે છે ! પ્રભાકર.

સોરઠો.

ઉપકારે ઉપકાર, કરનારા જન કૈંક છે;
અપકારે ઉપકાર, કરનારા જન જૂજ છે:

બુરી આદત યાને દુર્ગુણદર્શક !

—ગઝલ—

મળે શરબત છતાં પ્યાલી શરાબે રે ! ભરે છે કાં ?
ખરે ! ખીસ્સે બની ખાલી નશો વ્યસની કરે છે કાં ? મળે.
મનોહર મેનકા જેવી રૂપાળી ઘર વિષે રામા;
છતાં છટકેલ રાંડોમાં રખડતા ! રે ! ફરે છે કાં ? મળે.
કરે કિરતાર સર્વે પણ કર્યું મ્હેં એમ માનીને;
અભિમાને બની અંધા હુંપદ ગદ્ધા ધરે છે કાં ? મળે.
દીપકની જયોતને ઝાંખી પતંગો ભાન ભુલીને;
ઉડે છે ભેટવા ત્હેને બળે છે રે ! મરે છે કાં ? મળે.
જળાશય છે ભર્યાં જ્યાં ત્યાં તથાપિ કાક પક્ષીઓ;
પનીહારી શિરે મટકી તહાં ચંચૂ ભરે છે કાં ? મળે.
ભરીને પય તણું પ્યાલું મણિધરને તમે પાશો;
હળાહળ ઝેરની ધારા મુખેથી રે ! ઝરે છે કાં ? મળે.
જુગારે સૌ ગુમાવ્યું છે બન્યો બેહાલ હા ! બંદો;
છતાં અફસોસ ! મન તેનું જુગારે જૈ ઠરે છે કાં ? મળે.
કરી છે કેદની યાત્રા અરે ! કૈં વાર દંડાયો;
તથાપિ ચોર સૌ ચુકી ફરી પરધન હરે છે કાં ? મળે.
કર્યો ઉપકાર જન કોએ ભુલી આભાર સૌ ત્હેનો;
કૃતઘ્ની નીચ અપકારી બુરૂં ત્હેનું કરે છે કાં ? મળે.

* * * *

કથે "શંકર" સુણો શાણા ! પડી આદત ટળે–ના તે;
ધુવે જો કોયલા તો પણ સફેદીમાં ભળે–ના તે.

"નહિં સાહસ કરો કોઇ !"

—ગઝલ—

કરો જે કામ હે પ્યારા ! ખરૂં ખોટું જનો જોઇ;
 વિચારીને ભરો પગલું નહિં સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
બનીને ક્રોધમાં અંધા કરે સાહસ અરે ! સંધા;
 બુરૂં થાતાં રહે રોઇ નહિં સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
ભમાવ્યા ના ભમો કો'ના કરો ના કાનને કાચા;
 સુખો સૌ બેસશો ખોઇ નહિં સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
નિહાળો નેત્રથી તો પણ તપાસો પૂર્ણ હે પ્યારા !
 ભલે હો કામ હરકોઈ નહિં સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
પડયા છે કૈં જનો એવા ચઢાવે ચિત્ત ચગડોળે;
 ભરૂસે ના રહો ભાઇ ! નહિં સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
*હતી હા ! વિપ્રની નારી બિચારા નોળને મારી;
 કરી સહસાજ પસ્તાઇ નહિં સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
*કર્યો સંહાર પોપટનો બચાવ્યો ઝેરથી જેણે;
 પછી રાજા રહ્યા રોઈ નહિં સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
હજારો દાખલા એવા બન્યા કૈં ને નવા બનતા;
 ગણો સહસા ઉંડી ખાઈ નહિં સાહસ કરો કોઇ ! કરો.

---

* ગુજરાતી ટેક્ષબુકની કવિતા 'સિદ્ધપુર નામે સુંદર ગામ' વાંચો !
* " " " 'ધોધા પાટણ ગામ ગંભીર' વાંચો !

સોનેરી શિખામણ!

ગઝલ સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ચાલશે.)

કીર્ત્તિ કલંકીત જે કરે એ કાર્ય તો કરવું નહિ !
અપયશ અપાવે જે અરે ! એ રીત આચરવું નહિ !

અનીતિ તણા આગારમાં !
બબ્બો ઉડે જ્યાં બ્હારમાં !
વ્યસની તણા વ્યવહારમાં !
પળવાર પણ ઠરવું નહિ !

બોલ્યું વચન તે પાળવા !
ખોટાપણાને ખાળવા !
હા ! સત્યને સંભાળવા !
દુઃખ જો પડે ડરવું નહિ

વ્યભીચારને વૈરી ગણો !
રે ! મોહ મમતાને હણો !
રસ્તો તજો લાલચ તણો !
પર દ્રવ્યને હરવું નહિ !

પરમાર્થને પ્યારો કરો !
બસ ધ્યાન ઈશ્વરનું ધરો !
ભક્તિ તણું ભાથું ભરો !
ફટકેલ થઇ ફરવું નહિ !

કીર્ત્તિ કલંકિત જે કરે એ કાર્ય તો કરવું નહિ !
અપયશ અપાવે જે અરે ! એ રીત આચરવું નહિ !

"જનુની જણ તો જણ જન એવા!"

ચંદ્રાવળા છંદ.

(૧)

જનુની જણ તો જણ જન એવા, દાતા, ભક્તા, શૂર,
સ્વદેશની સેવામાં દાના, પર ઉપકારી પૂર;
પર ઉપકારી પૂર કહાવે, જે બોલે તે તુરત બજાવે,
નહિ પથ્થર તે ઝવેર જેવા, "જનુની જણ તો જણ જન એવા!"

"દાતા":— (૨)

દયા તણો દરિયો છે 'દાતા', દીનપર જેનો પ્યાર,
ભૂખ્યાને ભોજન તે આપે, અપંગનો આધાર;
અપંગનો આધાર ન ડરતા, પરમારથમાં ધન વાપરતા.
કૃપણ કદી ના મનથી થાતા, દયાતણો દરિયો છે 'દાતા'!

"ભક્ત":— (૩)

ભૂધરની ભક્તિ મન ભાવે, ગાતા તેનું ગાન,
કામ, ક્રોધ, મદ, માયા ત્યાગે, જ્ઞાન વિષે ગુલતાન;
જ્ઞાન વિષે ગુલતાન રહેતા, હરદમ હરિનું નામજ લેતા,
સૌપર સરખો પ્યાર બતાવે, ભૂધરની ભક્તિ મન ભાવે!

" શૂરો ":— (૪)

શોભે રણુસંગ્રામે 'શૂરો' ધરી ઢાલ તલવાર,
દુશ્મનના દળમાં જૈ ઘૂમે, ડરે, નહિં તલભાર;
ડરે નહિં તલભાર હૃદયમાં, હોય ભલે તે ભારી ભયમાં,
પ્રાણુ અર્પવામાં પણુ પૂરો, શોભે રણુસંગ્રામે 'શૂરો'!

(૫)

'જનુની જણુ તો જણુ જન એવા,' કવિ, લેખક, ગુણુવાન,
લેખ લખી સંસાર સુધારે, જેને અંતર જ્ઞાન;
જેને અંતર જ્ઞાન રહે છે, જળ સમ જગમાં જ્ઞાન વહે છે,
સ્વદેશની કરતા તે સેવા, 'જનુની જણુ તો જણુ જન એવા'!

"જનુની ના જણજે જન એવા!"

ચંદ્રાવળા છંદ.

(૧)

જનુની ના જણુજે જન એવા, લુચ્ચા ચોર લબાડ,
અભિમાની અવગુણુના પોષક, કરે ન કો'પર પા'ડ;
કરે ન કો'પર પા'ડ કદાપિ, અપંગને કૈં શકે ન આપી,
જાણો તે જન છે જડ જેવા, 'જનુની ના જણુજે જન એવા'!

(૨)

જનુની ના જણુજે જન એવા, વ્યભિચારી ચંડાળ,
આપમતલબી અને અદેખા, ખોટું આપે આળ;
ખોટું આપે આળ ખરાને, ભાર રૂપ તે છેજ ધરાને,
જાણુ જનાવર ઝેરી જેવા, 'જનુની ના જણુજે જન એવા'

(૩)

જનુની ના જણુજે જન એવા, જે ચુગલી કરનાર,
ભોળા જનનાં દિલ ભમાવે, દુર્ગુણુના ભંડાર;
દુર્ગુણુના ભંઠાર કહાવે, માત પિતાનું નામ લજાવે,
જનમે તુજને દોષજ દેવા, 'જનુની ના જણુજે જન એવા'!

(૪)

જનુની ના જણુજે જન એવા, લોભી ને કંજુસ,
'પૈ' ના પરમારથમાં આપે, મૂખાં મખ્ખીચૂસ;
મૂખાં મખ્ખીચુસ કહાવે, ખાય ન પોતે ના ખવરાવે,
સ્વદેશની કરતા ના સેવા, 'જનુની ના જણુજે જન એવા'!

(૫)

જનુની ના જણુજે જન એવા, નિમકહરામી હોય,
ખાતા જેનું ખોદે તેનું, નહિં વિચારી જોય;
નહિં વિચારી જોય કદાપિ, ભલે ભરૂસે રહો તથાપિ,
છે જીવતા પણુ શબના જેવા, 'જનુની ના જણુજે જન એવા'!

" શયતાન કે સટ્ટો ? "

—ગઝલ—

લગાડી લેશ લાલચને, ફસાવે હાય ! ફાંસામાં;
કલેજું કત્લ કરનારો, અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?
અરે ! સટ્ટા તણા સાથી, સુવે ના શાન્તતા સારી;
ઠરી ના ઠામ ઠરનારો, અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?
બતાવી ગોળનું ગાડું, જમાડે ઝેરના લાડુ;
સંબંધીનેજ છળનારો, અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?
તજાવે લાજ ને લક્ષ્મી, કરાવે કર્મ કૈં કૂડાં;
દગો કરતાં ન ડરનારો, અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?
કરાવી ને કરજ કૈં ને, કઢાવ્યાં કૈંક દેવાળાં;
કપટ ભંડાર ભરનારો, અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?
પડી કૈં પાસમાં તેના, મુવા પીસ્તોલ મારીને;
પલકમાં પ્રાણ લેનારો અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?
અરે કૈં ઝેર–પી–સુતા, ડુબ્યા કૈં હાય જે દરિયે;
ખરેખર ! ખૂન પીનારો, અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?
કહે 'શંકર' સુણો પ્યારા ! બુરો છે છંદ સટ્ટાનો;
સકળ સુખનેજ હરનારો, અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?

ઐકયતા !

—ગઝલ—

અમારૂં તે તમારૂં છે, તમારૂં તે અમારૂં છે;
અમારા ને તમારામાં, પ્રભુનું નામ પ્યારૂં છે.

અમે જગદીશને ભજીયે, તમે અલ્લાહ ઉચ્ચારો છો;
અમે શ્રી રામને રટીયે, તમે રહેમાન ધારો છો.

અમે ગીતા તણા રાગી, તમે કુરાન માનો છો;
સકળનું તત્વ છે એક, છતાં કાં ભેદ જાણો છો ?

તમો છો હિંદના બેટા, અમે પણ હિંદના જાયા;
બિરાદર આપણે બન્ને, સકળને હિંદની છાયા.

અરેરે ! ! ધર્મના લીધે, ગણો જૂદાઈ કાં પ્યારા ?
કુસંપે કલેશ કાં માંડો ? અરે ઓ બંધુઓ મ્હારા.

ભલો સુલતાન અકબરશાહ, પ્રજામાં ભેદ ના રાખ્યો;
ગણી સૌ કોમને સરખી, અમરરસ યશતણો ચાખ્યો.

કુસંપે નાશ થૈ લક્ષ્મી, કુસંપે દેશ છે દુઃખિયો;
તજી તોફાન જાતીનું, બનાવો દેશને સુખિયો.

અરે ! ઓ ! બંધુ હિંદુઓ ! બિરાદર હે ! મુસલમાનો !
બનો એકત્ર નિજ માટે, સ્વમાતા હિંદને જાણો.

" ક્યમ ચાલશે ? "

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

તેડું થયું કિરતારનું, માન્યા વિના 'ક્યમ—ચાલશે ?'
ઝાંખી થઇ જમદૂતની, જાવા વિના 'ક્યમ—ચાલશે ?'

જાવું મજલ ર્‌હોટી તહીં, તૈયારી કૈં કીધી નહિં;
ભાથું ભર્યું ના સાથ કૈં ભાથા વિના 'ક્યમ—ચાલશે ?'

શણગાર ધારી અંગમાં, રમતો ત્રિયાથી રંગમાં;
રામા ન આવે સંગમાં, રામા વિના 'ક્યમ—ચાલશે ?'

મિત્રો મહીં તું મ્હાલતો, ફક્કડ બની ફરતો હતો;
ના એકલો કૈં એ જતો, સોબત વિના 'ક્યમ—ચાલશે ?'

સેવક તણા સહવાસમાં, હુકમો કર્યો હુલ્લાસમાં;
નોકર મળે ના સાથમાં, ચાકર વિના 'ક્યમ—ચાલશે ?'

સુખ ભોગનાં સાધન ઘણાં, હાજર હતાં કૈં ના મણા;
અંતે ન કીધાં આપણાં, તેના વિના 'ક્યમ—ચાલશે ?'

માયા અને મિલકત ખરે ! મુકી જવું પડશે-અરે !
નાણાં નકામાં આખરે, નાણાં વિના 'ક્યમ—ચાલશે ?'

પરમાર્થ તો પ્રીતે કરો, ભક્તિ તણું ભાથું ભરો;
કલ્યાણ—કાયાનું કરો, તેના વિના 'ક્યમ—ચાલશે ?'

સોળતરીયા બ્રધર્સ.

"તે દુનિયાના દેવતા!!!

—સોરઠા—

નારાયણનું નામ અંતરથી અળગું નહિ;
હરદમ રટતા રામ, 'તે દુનિયાના દેવતા !' ૧

પરમારથમાં પૂર પરહિત માટે પ્રાણ દે,
દયા થકી ના દૂર 'તે દુનિયાના દેવતા !' ૨

જુઠ તણી ના જાણ, સત્ય સદા જે બોલતા;
છે સદ્‌ગુણની ખાણ, 'તે દુનિયાના દેવતા !' ૩

પરધન પરની નાર, પેખીને લલચાય ના;
ગણે અસિની ધાર, 'તે દુનિયાના દેવતા ! ૪

અંતર-ના અભિમાન, જ્ઞાન હૃદયમાં ગરજતું;
દે સૌને સન્માન, 'તે દુનિયાના દેવતા !' ૫

અપંગનો આધાર, ભુખ્યાને ભોજન દીયે;
દુઃખીયાંનો દાતાર, 'તે દુનિયાના દેવતા !' ૬

લોભ ક્રોધ ને કામ, અંતરથી અળગાં કરે;
મોહ તણું ના નામ, 'તે દુનિયાના દેવતા !' ૭

પર દુઃખ દેખી આપ, આંસુડાં આંખે ભરે;
દિલે દયાની છાપ, ' તે દુનિયાના દેવતા !' ૮

નિર્મળ આપે ન્યાય, પક્ષપાત જ્યારે નહિ;
સાચાને જે સ્હાય, ' તે દુનિયાના દેવતા !' ૯

સ્વદેશની જે સેવ, કરતા સ્નેહ થકી સદા:
'તે દુનિયાના દેવ,' શાખ લખો "શંકર" તણી. ૧૦

ક્રોધ વિષે !

પ્લવંગમ છંદ.

ક્રોધ ફણીધર નાગ, કદી ના પાળશો;
ક્રોધ કરાવે રાગ વૃથા ચિત્ત બાળશો;
ક્રોધ કરાવે વેર, સુબુદ્ધિ કાપશે,
ક્રોધ હળાહળ ઝેર, રગે રગ વ્યાપશે !
ક્રોધ કરે યશ જાય, પલકમાં આળ દે,
ક્રોધ કરે દુઃખ થાય, અરે અપવાદ દે,
માટે મ્હારા મિત્ર, તજો એ ક્રોધને,
થાજો સદા પવિત્ર, સુણી આ બોધને !

વચન પાળવા વિષે !

ગઝલ—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

બોલી વચન પાળે નહિ ને કૉલ તોડે આપનો;
વિશ્વાસ કો તેનો કરે ? સારો ભરૂસો સાપનો. બો.

હોયે ખરો કુળવાન તે નિજ ટેકને છોડે નહિ;
શિર જાય તો પણ શું થયું ? દઈ કૉલને તોડે નહિ. બો.

સરતો કરે છે સ્નેહથી, આવે સમય જો હારવા;
એ બોલ થાયે બાયલા, સરતો કરે ઝખ મારવા. બો.

આપે શિખામણ અન્યને પણ બોલ બોળે આપનો;
તે જીંદગીમાં ધુળ છે, જો કૉલ તોડે બાપનો, બો.

આપ્યું વચન તે પાળવા, હરિશ્ચંદ્ર દુઃખ પામ્યા ખરે;
વિક્રય કરી સુત નારનો, પોતે રહ્યા નિચના ઘરે. બો.

આપ્યું વચન નીભાવવા, બળી રાય પાતાળે વસ્યા;
પાંડવ ગયા વનવાસ પણ, તે સત્યથી ડગના ખસ્યા. બો.

આપ્યું વચન તે પાળવાને, પ્રાણ છોડયો દશરથે;
ગુણો ગવાયા સૃષ્ટિમાં, કવિઓ કવિતામાં કથે. બો.

વાણી વદે 'શંકર' સદા, જો બોલ બોલ્યો પાળશે;
કિરતાર કરશે સ્હાયરે ! જો ટેકને સંભાળશે. બો.

મિત્રતા ઉપર જળ અને દૂધનું દ્રષ્ટાંત !

—ઇંદ્રિ વિજય છંદ.—

પ્રીત કરો જન જોઇ જરા કદીૅ કામ પડે ન તુટેજ કદાપિ,
ભીરૂ બને ભયમાંજ સદા, તન ને ધન દે પળમાં પણ આપી;
મૉજ કરે સુખમાં રહી સંગ, પડે દુઃખ તો ન શકે ભય કાપી,
સ્વારથ સાધક મિત્ર તજો કદી હિમ્મત લેશ શકે નવ આપી.૧

વારિ અને પયને પ્રીૅત છે કદીૅ દૂધ વિષે જળને જન નાખે,
રૂપ અને દઈ સ્વાદ સદા દુધ હેત થકી નિજમાં જળ રાખે;
દૂધ ન્હુલે ન્હડતુ નિરખી બળી અંતરમાં મુખથી જળ ભાખે;
આશ્રમ લેઇ અરે ! તુજમાં જીવવું કયમ હાયા ગમે તુજ પાખે ?૨

એમ કહી પય પાસ રહી જળ બાળતું ન્હેલ કરી નિજ કાયે,
દેખી અતિ દુઃખ મિત્ર તણું દૂધ અગ્નિ વિષેજ પછી ઉભરાયે;
કોઇ લઈ જળને નીરશે પયમાં કદી જો જળ તો ખુશ થાયે,
મિત્ર મળે સહુ કષ્ટ તજી પય શાન્ત પડી ઉભરોજ સમાયે.૩

સાધારણ જ્ઞાન મળતાં ઉન્મત્ત થયેલા જીવ-હંસને ઠપકો !

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને—એ રાહ.)

સુણ ઓ હંસા ! ઠપકો આપું હિતનો,
ના ઉન્મત્ત થા અંતરમાં આણું ભાર જો;
ઉપમાને હજુ યોગ્ય નથી તું હંસની,
એ ઉપમા છે સદ્‌ગુણનો શણગાર જો ! સુણ.

પય પુરૂં વિદ્યાનું ત્હેં પીધું નથી,
નથી થયો તું જ્ઞાન વિષે ગુલતાન જો;
જ્ઞાન ચીજનો અંત નથી અવની વિષે,
અધૂરા જ્ઞાને મૂર્ખ બન્યો મસ્તાન જો ! સુણ.

હંસ થયો પણ પય-જળ જૂદાં નહિં કરે,
મૌક્તિક ચારો તુજથી નહિં ચરાય જો;
કમળ વને વસવાનું તુજને ના ગમે,
તેમ છતાં કાં ફોગટ તું ફૂલાય જો ! સુણ.

પય-જળ જૂદાં કરવાની વિદ્યા ભણી,
મૌક્તિક ચારો ચરતાં હંસા શિખ જો;

તો,' તો તુજને હંસ ખરો કહું હેતથી,
નહિં તો બગ-ખગ કરતાં નહિં અધિક જો! સુણ.

ત્હારાથી અધિકા જ્ઞાની છે સૃષ્ટિમાં,
હુંપદ છોડી કર સદ્ગુરૂનો સંગ જો;
મુક્તિની યુક્તિ જાણ્યામાં આવશે,
ભવસાગરને તરશે તો છે રંગ જો! સુણ.

કન્યાવિક્રય વિષે!

લાવણી. (મુજ ઉપર ગુજરી—એ રાહ.)

હે આર્ય બંધુઓ સુણો, શિખ આ સારી;
"કન્યાવિક્રય" કરો બંધ વિનંતી મ્હારી! ૧

જે જન લઈ પૈસા નિજ પુત્રીને દેશે;
તે પાપ તણો લઈ પુંજ દુઃખ ભોગવશે. ૨

પૈસાના લોભે જુએ નહિં વર સારો;
પછી તે કન્યાનો બળી જાય જન્મારો. ૩

સાસરીયે જાતાં સુખવૃત્તિ નહિં આવે;
જીવ રહે અતિ ઉદાસ દુઃખ બહુ લાવે. ૪

હોય બુઢ્ઢા પણ ધનના લોભે પરણાવે;
એ રંક સુતાને સુખ કદિ ના આવે. ૫

એ બુઢ્ઢા સાથે ઘર શી રીતે માંડે?
પ્યારી પુત્રી તે ન્હાની વયમાં રાંડે. ૬

પામે નહિ સુખ સંસાર તણું તે પ્યારા;
કરો બંધ તમે "કન્યાવિક્રય" ના ધારા. ૭

દે શ્રાપ પછી માબાપો મ્હારાં મરજો!
હે પ્રભુ! તેમનો નરકે વાસો કરજો. ૮

થાય પુખ્ત ઉમ્મરે તે તનયા તો જ્યારે;
કરે વ્યભિચાર ને અનાચાર તે ભારે. ૯

શાસ્ત્રોની વાતો ધ્યાન મહીં તો ધારો;
પૈસાના લોભે કરો ન વિક્રય યારો! ૧૦

તે પૈસા તમને પચન થશે નહિં ભાઈ;
લેશો તે કરતાં જશે વિશેષ તણાઈ. ૧૧

'કન્યાવિક્રય' થી લાભ નથી કંઇ યારો!
પુત્રીનો પૈસો ગાય રૂધ્ર સમ ધારો. ૧૨

'કન્યાવિક્રય' કરનાર અતિ દુઃખ પામે;
'ફૂટ ફૂટ' દુનિયામાં થાય આબરૂ વામે. ૧૩

'કન્યાવિક્રય' થી દેશ થયો બે હાલ;
હે મિત્ર માહરા! નજરે તે તું ન્યાળ. ૧૪

વદે વાણી શંકરલાલ મિત્ર ઓ! મારા;
કરો બંધ તમે 'કન્યાવિક્રય' ના ધારા. ૧૫.

દારૂના દુર્ગુણ વિષે!

એકત્રીસો સવૈયો.

દારૂમાં દુર્ગુણ છે ઝાઝા, તેમ છતાં નવ કેમ તજાય?
દ્રવ્ય અને કીર્તિની હાની, ડાહ્યો પણ ગાંડોજ ગણાય;
સ્વાદ નથી ન સુવાસ મળે કૈં, પણ પીધે મુંખડું ગંધાય,
શરીર સંપત્તિનો ક્ષય થાયે, માન ભંગ એથીજ થવાય. ૧

છપ્પન કોટી યાદવ કેરો, મદ્યપાનથી વળીયો ઘાણ,
શૂરા સિકંદર રાજાએ પણ, દારૂથીજ ગુમાવ્યો પ્રાણ;
કૈં રજપૂતો શરાબ પીને, થયા ખરાબ નથી અણજાણ.
માટે મિત્રો શિખ સુણીને, તજો તમે એ અવગુણ ખાણ. ૨

ગર્વ વિષે !

—ઝુલણા–છંદ.—

તજ અરે ! માનવી ! તુચ્છ અભિમાનને,
સાર કૈં ના મળે ગર્વ કીધે;
દુઃખનું બારી તું ગર્વ ગણજે સદા,
નાશ સુખ સૌ થશે તેહ પીધે;
ગર્વ છાજયો નહિં, રાય રાવણ તણો,
સંપત્તિ સંતતિ હા ! ગુમાવી;
પ્રાણ અર્પણ કર્યો ! ગર્વની ધૂનમાં !
લ્હાણુ કાઢયું નહિં ગર્વ લાવી.

તંબાકુની "બીડી" વિષે !

કુંડળીયો.

બીડીમાં બહુ દોષ છે, અવગુણમાં આબાદ,
રક્તતણું પાણી કરે, મધુર નથી કૈં સ્વાદ;
મધુર નથી કૈં સ્વાદ, છતાં સૌ લોક પીયે છે,
ખાંસીને ક્ષય થાય અરે ! પણ કોણ બ્હીયે છે ?
કહે દ્વિજ શંકરલાલ ચ્હડે ના રોગ સીડીમાં,
પૈસા પાણી થાય, ગુણ નથી કૈં 'બીડીમાં.' ૧

સંસારમાં સંપૂર્ણ સુખી કોઇ નથી!

હરિગીત—છંદ.

ધન સંપતિમાં કમ નથી, ભંડાર તો ભરપૂર છે,
કીર્તિ તણો કિલ્લો ચણ્યો, વ્યાધિ થકી તન દૂર છે;
પણ સંતતિનું સુખ નથી, ચિતડું સદા તેથી બળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૧

સુખપાલ ઘોડા ગાર્ડીને, ચાકર તણો ટોટો નથી,
વ્હાલાં સગાંનો સ્નેહ છે, પ્રિય નારનો જોટો નથી;
પણ વ્યાધિ તનથી ના ખસે, ના વૈદ ઘરમાંથી ટળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૨

વિદ્વાન ને ગુણવાન છે, યુવાન ને કુળવાન છે,
છે સંતતિનું સુખને શરીરે સદા બળવાન છે;
પણ પાસ કોઠી નવ મળે, ચગદાય પરના રણ તળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૩

રાજા મહારાજા થયા, મુલકો હજારો મેળવ્યા,
પૈસા અહીં પર રાજ્યના ભંડાર ભેગા ભેળવ્યા;
પણ નાર કુલટા નિવડયાથી, ગર્વ રાજાનો ગળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૪

કૈને કુટુંબનું દુઃખ છે, કૈંના શરીરે રોગ છે,
ધન સંતતિ વિણ કૈં દુઃખી, વ્હાલાં મુઆનો શોક છે;
એ રીત કો'ના શિરપરે, સંપૂર્ણ સુખ જળ નવ ઢળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જનકો' નવ મળે ! ૫

વ્યભિચાર વિષે.

લાવણી—(મુજ ઉપર ગુજરી પિતા પાદશાહ) એ રાહ.

હે આર્ય બંધુઓ સૂણો વિનંતી મ્હારી;
વ્યભિચાર મહા અપરાધ બહુ દુઃખકારી. ૧

વ્યભિચારી જનની નથી આબરૂ જગમાં;
લૈ હસ્ત કુહાડો મારે છે નિજ પગમાં. ૨

પૈસાની હાની થાય આળ ઝટ આવે;
છટકેલો કહે છે લોક લાજ ના લાવે. ૩

વળી સુવે નહિ કો દિન શાન્તતા ધારી;
વ્યભિચારી જનની નિંદ ગઈ પરવારી. ૪

વ્યભિચાર કપાવે શિર અરેરે ! ! પળમાં;
વ્યભિચારી જનનો જીવ સદા જોખમમાં. ૫

ચોરિ જૂઠ ને કૈં પાપ કરાવે જનને;
રે ! કરે અતિ બેહાલ હરે તન ધનને. ૬

પરનાર પતિવ્રત ભંગ કરો ના ભાઈ !
પરનાર નર્કનું દ્વાર તજો દુઃખદાઈ. ૭

જેવી પોતાની નાર અન્યની એવી;
કાં હરો પરાયો માલ ? દુષ્ટતા કેવી ! ૮

પર નાર તણા થૈ યાર ખુવાર થયા કૈં;
કૈંએ છોડયા નિજ પ્રાણ કાળ મુખમાં જ. ૯

નિજ નાર મીષ્ટ પય પાન તજીને ભટકો;
વ્યભિચાર હળાહળ ઝેર પીતાં ના અટકો. ૧૦

નિજ નાર સરસ પકવાંન નજરમાં ના'વે;
વ્યભિચાર વાલુકા અતિ અરેરે ! ! ભાવે. ૧૧

વાણી શંકરની સુણી રીસ નવ કરજો;
વ્યભિચાર રૂપી મહા પાપ સદા પરહરજો. ૧૨

" નકામી જીંદગી એવી ! "

—ગઝલ—

હરિને ના ભજ્યા હેતે, 'નકામી જીંદગી એવી !'
ચતુર થઇને નહિ ચેતે, 'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
પ્રભુનું નામ ના લીધું, ભજનના ભાવથી કીધું;
હરિ પય હાય ! ના પીધુ, 'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
થયો માયા તણો રાગી, 'કુબુદ્ધિ લેશ ના ત્યાગી;
લગન તો લોભની લાગી, 'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
અતિ અંધો અભિમાને, શિખામણુ ના ધરે કાને;
કહ્યું ના કોઇનું માને, ' નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
કદાપ ક્રોધ ના કાપ્યો, રગેરગ કામ છે વ્યાપ્યો;
સદા છળ છાતિએ છાપ્યો, ' નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
કુકર્મે કાળ છે ગાળ્યો, નહિં ભય મોહમાં ભાળ્યો;
પૂરો વ્યભિચારને પાળ્યો, ' નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
કદી સત્સંગ ના કીધો, ભજનમાં ભાગ ના લીધો;
દગો વિશ્વાસ દઇ દીધો, ' નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
પ્રમાણિક તંત્રને તોડી, સુસોબત સત્યની છોડી;
જુઠામાં જીંદગી જોડી, ' નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
રહે છે સ્વાર્થમાં રાચી, કળા પરમાર્થમાં કાચી;
ત્રીયા નયને રહે નાચી, ' નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.

અપંગોને નહિં આપ્યું, ન કોનું કષ્ટ તો કાપ્યું;
દયામાં દિલ ના સ્થાપ્યું, 'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
સુખો સંસારનાં લેવા, જમ્યો મિષ્ટાન્ન ને મેવા;
કરી ના દેશની સેવા, 'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
પૂરીને પેટના ખાડા, કહે શંકર થયા જાડા;
હરાયા હોય જ્યમ પાડા, 'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.

" જરા પણ વિવેક ભ્રષ્ટ થયેલો માણસ ફરી વધુ ને વધુ વિવેક ભ્રષ્ટ થતો જાય છે; એ ઉપર ગંગાનદીનું દ્રષ્ટાંત. "

શાર્દૂલ વિક્રિડિત—છંદ.

સ્વર્ગે શ્રી હરિ પાદથી નિકળીને,
ગંગા પડયાં હર શિરે !
ત્યાંથી હીમગિરિ પરે જઈ પડયાં,
નીચે પદે હા ! અરે !
રે ! હીમાલયથી પછી પ્રસરીને,
પૃથ્વી સમુદ્રે પડે !
નીચું સ્થાન સ્વિકારતાં સુજન હા !
ઉંચે ફરી ના ચ્હડે !

શું ગ્રહણ કરશો ?

—માઢ.—

જેણે જીવતર જુઠું જાણ્યુંરે, તે તરશે આ સંસાર;
પણ મિષ્ટ ગણીને માણ્યુંરે, તે સમજ્યો ના કૈં સાર. ટેક.

દુનિયાં દહીંની ગોરસી છે ભીતર માખણ ખાસ;
સમજુ જન તે માખણ ખાશે, મૂર્ખા ખાશે છાશરે. તે.

દુનિયાં દરિયો છે ઊંડોરે, મુક્તાફળ દેનાર;
શાણા મુક્તાફળ મેળવશે, ગોતે શંખ ગમારરે. તે.

જગ બાજી પાસા તણીરે, ખેલે સૌ નરનાર;
હારી જાશે હીર વિનાનો, પાડે ચતુર પોબારરે. તે.

બાગ ખીલ્યો છે ખલ્કનોરે, પુષ્પ અનુંપમ સાર;
મોગરો ગુલ ગુણિયલ જન સુંઘે, કેતકી લે કુંભાર રે. તે.

મોદક છે બે હસ્તમાંરે, મિષ્ટ અને વિષદાર;
મિષ્ટ જમો 'મણિકાન્ત' કહેછે, વિષ જીવને હરનારરે. તે.

"યુવાની વિકાર!"

હરિગીત છંદ.

ચંચળ થઇ ચિત્ત ભટકતું, ઘડીએ કંઇ ના ગોઠતું,
હરિભજન કે પરમાર્થમાં, પળ વાર પણ ના ચોંટતું;
નિર્ભય અને નિશ્ચળ થઈ, પરનારમાં ભમતું ફરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તું વિષયને વ્હાલો કરે. ૧

નિજ લાજ વ્હાલી ના ગણે, નિજ કાજને પણ નવ ગણે,
નિજ જાતને પણ નવ ગણે, નિજ તાતને પણ નવ ગણે;
નિજ પાપથી પણ નવ ડરે, જગનાથથી પણ નવ ડરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તું વિષયને વ્હાલો કરે. ૨

નિજ કુટુંબની કે નિજ સગાની નારને પણ ના જુવે,
પત્નિ ભલે હો પુત્રની, ગુરૂપત્નિને પણ નવ જુવે;
નિજ મિત્રની પત્નિ થકી, હેતે અનીતિ આદરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તું વિષયને વ્હાલો કરે. ૩

વિધવા ભલે પણ રૂપવંતી, હોય તો તું ચ્હાય છે,
ક્યારે મળે? ક્યારે મળે? મળવા અતિ અકળાય છે;
વિધવા ગમનથી પાપ છે, તે પાપથી પણ નવ ડરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તું વિષયને વ્હાલો કરે. ૪

ઉંચ નીચ કંઇ પરખાય ના, ભુંડું ભલું જોવાય ના,
ગદ્ધાપચીશીમાં પડી, કંઈ ભેદ અવલોકાય ના;
મન માંકડું થઇ શ્વાનની માફક બધે ફરતું ફરે,
ફૂટ ફૂટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને વ્હાલો કરે. ૫

બાળાપણે ભગવંતને નર હેતથી ભજતો હતો,
વ્યભિચારમાં સમજે નહિ, સૌ પાપને તજતો હતો;
ત્હારી અસર જ્યાં થાય કે તે સૌ પરે પાણી ફરે,
ફૂટ ફૂટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને વ્હાલો કરે. ૬

આત્મા અતિ અકળાઇને, આપે શિખામણ ચિત્તને,
પણ તું નહિ ટકવા દીએ, ઇચ્છેજ ત્હારી જીતને;
ડર કોઇનો રાખે નહિં, મૃત્યુ ભલે માથે ફરે,
ફૂટ ફૂટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને વ્હાલો કરે. ૭

અલમસ્ત મલ્લ ' યુવાનીથી ' સૌ ભાઇ ચેતી ચાલજો,
એ સર્પણી ડંખે નહિ માટે જરા સંભાળજો;
દિવાની એ ' યુવાનીને, ' દુશ્મન ગણી 'શંકર' ડરે,
ફૂટ ફૂટ ' યુવાની ' આંધળી, તું વિષયને વ્હાલો કરે. ૮

અદેખા વિષે !

મનહર.

ભાવે ભૂપ ભોજ રાજા, દાન દેવા બેસે ત્યારે,
માગણો ને કવિઓનાં, ટોળે ટોળાં તુટે છે;
ભાળીને ભંડારી તણું, ચિત્ત બળે ચરરર,
ભીખારીનાં ટોળાં આવી, ભંડારને લુંટે છે;
સદાવ્રત આપે કોઇ, શેઠ કે શ્રીમંત ત્યારે,
કોઠારી કકળી કહે, દાણો હવે ખુટે છે;
શંકર કહે છે તેમ, વરો કોઈ કરે ત્યારે,
નિહાળી નિહાળી 'નાંનો', નાવી પેટ કુટે છે ! ૧

વર્ષાની રૂતુમાં જ્યારે, વનસ્પતિ ખુબ ખીલે,
જંગલી જવાસો શોક, કરીને સુકાય છે;
ચોમાસામાં ચારો ચરી, પ્રાણી સહુ પુષ્ટ બને,
ગમાર ગધેડો ઘણો, શરીરે સોસાય છે;
શ્વાનને ખાવાનું આપ્યું, હોય પણ ખાતાં ખાતાં,
અન્યને અપાતું દેખી, ઘણો ઘૂરકાય છે;
શંકર કહે છે તેમ, ભલું કોનું થતું ભાળી,
આદમી અદેખો કોઈ, ઊરે અકળાય છે ! ૨

દલાલી વિષે!

મનહર છંદ.

દલાલીનો રોગ આખી દુનિયાને લાગ્યો ભાઇ!
જેની તેની બસ હવે, દલાલીજ થાય છે!
ધાતુની દલાલી થાય, અન્નની દલાલી થાય,
ગોળ, ખાંડ, તેલ, ઘીની, દલાલી ગણાય છે!
ઝવેરાતની દલાલી, કાપડ, રૂની દલાલી,
હાડકાં, ને ચામડામાં, દલાલી પોષાય છે!
શંકર કહે છે જેમાં તેમાં દલાલીનો લાગો,
કળી કાળ આવ્યો એવું, આ થકી જણાય છે! ૧

લોન, શૅર, હુંડીઓ ને, વીમાની દલાલી થાય,
ઝાડ, પાન, લાકડાંની દલાલી લેખાય છે!
ફળ, ફૂલ, પશુ, પક્ષી કોલસા, પથ્થર, ઈંટો,
દરેક જણસ પર, દલાલી લેવાય છે!
ભલે તેનું કંઈ નહિં, પણ આ હદ થઇ,
આજ કાલ **કન્યાઓની**, દલાલી ખવાય છે!
શંકર કહે છે ભુંડી, દલાલીએ દાટ વાળ્યો,
યોગ્ય કે અયોગ્ય ભાઇ? કયાં હવે જોવાય છે? ૨

" એ નિશ્ચય નર્કે જશે ! "

—સોરઠા—

આપ થઇને આપ, વિક્રય કન્યાનો કરે;
બાપ નહિં પણ સાપ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

પોતે મારે મૉજ, માત પિતા ભૂખે મરે;
જન્મ્યા પેટે બોજ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

કરે અન્યથી પ્યાર, પતિવ્રત જો પાળે નહિં;
વ્હાલો છે વ્યભિચાર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

ઘેર સલૂણી નાર, રાંડોમાં રખડયા કરે;
ધીઃક ધર્યો અવતાર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

પતિ પત્નિનો પ્રેમ, વ્હેમ ઘલાવી તોડતા;
હ્રદય વિષે ના રે'મ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

જુઠાણાનું જોર, સત્ય નહિં સ્વપ્ના વિષે;
છે ઇશ્વરના ચોર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

આપીને વિશ્વાસ, નાશ કરે છે આશનો;
લે કૈંના નિશ્વાસ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે!"

× × × ×

પરધન પરનો માલ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે!"
નહિં થવાના ન્યાલ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે!"

× × × ×

ખાય શેઠનો માલ, હલાલ ના હેતે કરે;
હરામ ચાલે ચાલ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે!"

× × × ×

ઉપકારે અપકાર, અવસર આવે આપતા;
કરે ભુમિને ભાર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે!"

× × × ×

રાજા થઇને આપ, રૈયતને રંજાડતા;
પડે પ્રજાના શ્રાપ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે!"

× × × ×

ગુરૂ અગર થઇ દેવ, દુર્ગુણમાં ડૂબી મરે;
વૃથા કરાવે સેવ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે!"

× × × ×

ગરીબ કેરી હાય! આંતરડી કકળાવશે;
જડામૂળથી જાય, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે!"

× × × ×

પરનીંદા કરનાર, ચાડી ચુગલી જે કરે;
ના કો, દી–તરનાર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

કરે બરાબર ભાવ, ઓછું આપે તોલમાં;
કો' કરશે અટકાવ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

ભરે બરોબર હાથ, તસુ ઘટાડે ફાડતાં;
જુએ જગતનો નાથ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

યોગ અને સન્યાસ, જગ ધૂતી ખાવા ધરે;
મન માયાની પાસ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

ખોટી પૂરે શાખ, લાંચ લઇ રાજી થતા;
અંતે રહેશે રાખ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

અધીકારનું જોર, જુલ્મ કરી અજમાવતા;
બન્ને ન્યાયના ચોર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

× × × ×

એમ હજારો લાખ, પાપ વસાવી પરવરે,
છે ઇશ્વરની શાખ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે !"

" છતાં જગનાથ ના જોયા ! "

—ગઝલ—

સદા સંસારથી છટકયા ! ' છતાં જગનાથ ના જોયા ! '
બની બાવા બધે ભટકયા ! ' છતાં જગનાથ ના જોયા ! ' સ.
બનારસ દ્વારિકાં બદ્રી, ગયા ગોકુળ મથુરાંમાં;
અયોધ્યા આવીને અટકયા ! ' છતાં જગનાથ ના જોયા ! ' સ.
ગુફા ગીરનારની ગોતી, હિમાલય ને હરિદ્વારે;
ફરીને ટાંટીયા ફટકયા ! ' છતાં જગનાથ ના જોયા ! ' સ.
અતિ તપ તાપમાં કીધું, ઘણું દુઃખ દેહને દીધું;
અહા ! ઊંધે શિરે લટકયા ! ' છતાં જગનાથ ના જોયા ! ' સ.
નદીના નીરથી ન્હાયા, કસી ઉપવાસથી કાયા;
પૂજામાં પ્રાણુ છે પટકયા ! ' છતાં જગનાથ ના જોયા ! ' સ.
થયા જોગી જટાધારી, વિભૂતિ ભાવથી ચોળી;
મરણુ ભયથી નહિ ભટકયા ! ' છતાં જગનાથ ના જોયા ! ' સ.
પઢયા પૂરાણુ, રામાયણુ, મહાભારત ભણ્યા ભાવે;
અનીતિને નહિ અડકયા ! ' છતાં જગનાથ ના જોયા ! ' સ.
કહે શંકર તપાસી જો ! હૃદયમાં શ્રી હરિ રાખે;
નકામા ભવ વિષે ભટકયા ! ' છતાં જગવાથ ના જોયા ! ' સ.

" પીવા દે! જ્ઞાનની પ્યાલી! "

—ગઝલ—

અલૌકિક મિષ્ટ રસવાળી! પીવા દે જ્ઞાનની પ્યાલી!
અહા! અજ્ઞાનને ટાળી! પીવા દે! જ્ઞાનની પ્યાલી!

જગતમાં બેઉ બાજુ છે, અરે! કાળી અને ધોળી;
ગ્રહી ધોળી તજી કાળી, પીવા દે! જ્ઞાનની પ્યાલી!

કુટાયો હાય! અંધારે, જરાએ જોત ના ઝાંખી;
હવે જો જોત છે ભાળી, પીવા દે! જ્ઞાનની પ્યાલી!

અબોધે ખૂબ અથડાઈ, ભુલી ભવસાગરે ભટકયો;
નકામી જીંદગી ગાળી, પીવા દે! જ્ઞાનની પ્યાલી!

અનીતિ ખર સદા છોડી, નીતિના અશ્વ પર બેસી;
દઇ દુર્બુદ્ધિને બાળી, પીવા દે! જ્ઞાનની પ્યાલી!

મળ્યો છે સદ્‌ગુરૂ સાચો, બતાવ્યો નેક આ રસ્તો;
ઝલાવી જ્ઞાનની ડાળી, પીવા દે! જ્ઞાનની પ્યાલી!

પ્રભુનો પ્રેમ પાનારી, બતાવે મોક્ષની બા'રી;
અહાહા!! હસ્તમાં ઝાલી, પીવા દે! જ્ઞાનની પ્યાલી!

સંસારને સુખી જાણી-ભૂલેલા ભમરાન !

—ગઝલ—

સુખી સંસારને ધારી, ભૂલો તું કાં ભમે ભમરા ?
દુઃખોથી છે ભરેલો આ, સકળ સંસાર મન ભમરા !

સુખોની છાંયડી જાયે, દુઃખોના વાયરા વાયે;
સુખો લાગે અતિ મીઠાં, દુઃખો હાયે ! ન રહેવાયે !

ભલે સુખ હોય સૌ વાતે, ન હોયે ન્યુનતા કાંઇ;
મરે જો સુત વ્હાલો તો સુખો સૌ જાય પલટાઇ !

અગર પુત્રી બને વિધવા, કહો દુઃખ એજ ક્યાં કમ છે ?
કુસુમ સુખ કેરૂ કરમાયે, નહિં ઓછો સિતમ એ છે !

કંઇ જન દર્દથી ઘેલા, કંઇને અન્ન નહિ ખાવા;
કુટુંબ પરીવારથી ત્રાસી, બને છે કૈંક જન બાવા !

કંઇ જન જઇ કુવે પડતા ! કંઇ ખંજર ખઇ મરતા
કંઇ જન ઝેર ફાકીને ! દુઃખી નિજ દેહ પરહરતા !

કંઇ સ્થળ વાગતાં વાજાં ! લગન કોઈ સ્થળે થાતાં !
રૂદન કોઈ સ્થળે થાયે, સગો વ્હાલો મરી જાતાં !

અરે ! સંસાર આ એવો, દુઃખોથી છે ભરેલોરે !
કહે શંકર જપો ! જગનાથ ને જંજાળ મેલોરે !

મરણ પથારી પર પશ્ચાતાપ!

—ગઝલ—

અરે ! આવ્યો હતો જ્યાંથી, હવે હું ત્યાં જવાનો છું !
તજી આ દેહ પિંજરને, નિરાકારી થવાનો છું ! અરે !
રહ્યો માયા વિષે રાજી, જીત્યો હું જૂઠની બાજી;
જરા જગનાથ ના જાણ્યા, હવે ત્યાં હારવાનો છું ! અરે !
કરી કાળાં અને ધોળાં, ઉડાવી મૉજ દુનિયાંની;
કર્યાં જે કર્મ તેનું હું, કટુ ફળ ચાખવાનો છું ! અરે !
સગાંના સ્નેહને છોડી, પ્રિયાના પ્રેમને તોડી;
હવે કિરતારના દરબારમાં, હાજર થવાનો છું ! અરે !
પ્રભુને કૉલ દીધો-તો, કરીશ સત્કર્મ સંસારે;
હરિ દરબારમાં તેનો, હિસાબજ આપવાનો છું ! અરે !
કમાયો ખૂબ દૌલત ને, વસાવ્યા મહેલ ને માળા;
અરે ! હું એકલો સઘળું, મુકી અહીંથી જવાનો છું ! અરે !
કર્યું પરમાર્થ ના કૈં એ, ભર્યું ના ભક્તિનું ભાથુ;
પ્રભુની પાસ જૈને હું, હવે શું માગવાનો છું ? અરે !
જગતમાં જન્મ લેતાં હા ! હતી બાંધી મુઠી મ્હારી;
ઉઘાડી લેઇને હાથે ! હવે હું તો જવાનો છું ! અરે !

"રે! રે! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું!"

વસંતતિલકાવૃત્ત.

જા! જા! ગમાર નર શું જગમાં કમાયો?
પામ્યો અપાર ધન તું ઈશ ના ભજાયો;
લોભાન્ધ ને નફ્ટ થૈ વય તેં ગુમાવ્યું,
રે! રે! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું! ૧

હાકે હલાવી જગને વિરલા ગણાતા,
ધાકે ધ્રુજાવી જનને જમડા જણાતા;
ચાલ્યા ગયા ખબર કો' નવ તેની લાવ્યું.
રે! રે! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું! ૨

ખાતા હતા મગન થૈ મિષ્ટાન્ન ભાવે,
જાતા દીઠા જમપુરે નવ કો' બચાવે;
માટીતણું શરીર જૈ ધૂળમાં સમાયું,
રે! રે! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું! ૩

બાળાપણે રમતમાં હરિને વિસાર્યો,
મ્હોટો થયો પણ નહિં જગનાથ ગાયો;
ચાલ્યું જશે જળ સમુ સરવે સુ આયુ,
રે! રે! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું! ૪

જેનો ઉચ્ચાર જન સૌ પડતો ઉપાડે,
જેનું અપાર ધન તે ન સમાય ગાડે;
વૉરંટ તે જન પરે જમડે બજાવ્યું,
રે! રે! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું! ૫

વાણી વદે વિમળ શંકર આ સહાયે,
ટાળે ત્રિવિધિ દુઃખ જો ઇશને ભજાયે;
સાથે મળે નવ કદી ધન જે જમાવ્યું,
રે! રે! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું! ૬

"બસ એક દિને મરવુંજ ખરે !"

ચઢ ઉતર તોટક છંદની ચાલ. (સખી સ્વપ્નમહીં મનમોહનને.)

મન હીત તણી શિખ આ સુણજે, દિલ ચ્હાય ભલે પ્રિય તો ગણજે;
કિરતાર નહિં કયમ યાદ કરે? 'બસ એક દિને મરવુંજ ખરે!'

ધન માલ અને ઘરબાર તજી!
પડશે જવું હોય! વિના મરજી!
સુત નાર કુટુંબ સદા વરજી!
પડશે તુજને જવું આખરજી!

જયમ દોર તૂટેજ પતંગ પડે; જયમ શુષ્ક થયેલું પુષ્પ ખરે!
ત્યમ માન અરે! મન મૂરખરે! 'બસ એક દિને મરવુંજ ખરે!'

જન જે નિજ હુંપદમાં ફરતા!
મન ચ્હાય સુ મૉજ સદા કરતા!
નવ કોઈની શિખ રૂદે ધરતા!
પરમેશ્વરથી પણ ના ડરતા!

જન તે પણ કાળ ઝપાટે ચ્હડે, જયમ તેતર ઉપર બાજ ફરે!
નવ યત્ન કરે પણ તે ઉગરે, 'બસ એક દિને મરવુંજ ખરે!'

ધર ધ્યાન સદા ધરણીધરનું!
નવ કાજ તું જાણ અરે! પરનું!
પર કાજ વિષે જર વાવર તું!
પરનું હીત પ્રાણ જતાં કર તું!

શિખ 'શંકર'ની મન ધ્યાન ધરે, કિરતાર નહિ કયમ સ્હાય કરે?
જગ નાયકનો ભરૂસો કરરે! 'બસ એક દિને મરવુંજ ખરે!'

"પલકમાં પ્રાણ જાવાનો!"

—ગઝલ—

હરિ હરદમ ભજો ભાઇ! 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો !'
કરો સત્કર્મ તો કાંઇ, 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.
સગાં સંસારનાં છોડી, જીવનના તારને તોડી;
શરીર રૂપ કુંભને ફોડી, 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.
મુકી ધન માલ ને માળા, બગીચા બાગ ફૂલવાળા;
તજી સંસારની શાળા, 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.
ત્રીયા તન માતને મેલી, પિતાના પ્રેમને ઠેલી;
લઇ પુણ્ય, પાપની થેલી, 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.
મૂરખને મિષ્ટ પય દીધું, હઠીલે હાથ ના લીધું;
હળાહળ વીષ હા! પીધું, 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.
ઘણી વ્હાલી ગણી માયા, હરિના ગુણુ ના ગાયા;
તજીને કારમી કાયા, 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.
નથી ત્હેં ક્રોધને ટાળ્યો, ન પાપી કામને બાળ્યો;
બધો ભવ લોભમાં ગાળ્યો, 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.
મનુષ્યા દેહ છે મોંઘો, ગુમાવો કાં ગણી સોંઘો ?
અરે! શું ઉંઘમાં ઉંઘો ? 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.
ગુણો ગોવિંદના ગા તું! ભરી લે ભક્તિનું ભાથું;
ખરૂં ફળ ખંતથી ખા તું! 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.
ઉરે લ્યો અર્જ અંતરની, સ્વિકારો શિખ 'શંકર'ની;
કરોને ભક્તિ ભૂધરની, 'પલકમાં પ્રાણુ જાવાનો !'–હરિ.

મનને શિખામણ !

તોટક—છંદ—કક્કા વારી.

કરજે સહ્કામ સદા મન તું,
ખસજે નિચ કર્મ થકી દૂર તું;
ગણજે જગમાં સહુને સરખા,
ઘટમાં હરિ ધ્યાન ધરી હરખા ! ૧

ચળજે નવ નીતિ થકી કહીએ,
છળ ભેદ કરી જુઠ ના વહીએ;
જશવંત થશે તુજ આવરદા,
ઝરણાં ઝરશે સુખનાંજ સદા ! ૨

ટળશે તુજ આધિ ઉપાધિ અરે !
ઠરશે નવ રોગ કદી શરીરે;
ડરશે તુજથી નિચ નિર્ધનતા,
ઢગલા વળશે જ સદા ધનના ! ૩

તન ને ધન ધામ ધરા પળમાં,
થઇ જાય અલોપ ભૂમંડળમાં;
દશ શીષ ગયાંજ દશાનનનાં,
ધરી ગર્વ કદી મૂરખો બન ના ! ૪

નભમાં શશી સૂર્ય અતિ ચળકે,
પરમેશ્વરની પ્રભુતા ઝળકે;

ફળ ફૂલ અને તરૂ પ્હાડ નદી !
બળવાન પિતા ન ભુલાય કદી ! ૫
ભગવાન ભજે ભવ દુઃખ ટળે,
મન વાંચ્છિત સુખ હમેશ મળે;
યશ વૈભવને નિજ તેજ વધે,
રઘુનાથ તણું ધર ધ્યાન રૂદે ! ૬
લખી રાખ શિખામણ અંતરમાં,
વણસી વય જાય ભુલો ફરમાં;
શક રાખ નહિંજ શિખામણમાં,
સહુ સત્ય કહું જુઠ તું ગણમાં ! ૭
હરિને ભજજે દુઃખ મુક્ત થવા,
ક્ષય પાપ થશે સઘળાં મનવા !
સમજે પણ "શંકર" કેમ ભુલે ?
વય જાય વહ્યું તુજ વારિ તુલે ! ૮

જીવડા જાગીને જો !

(પધારે પોપટ રાજા રામના—એ રાહ.)

જાગીને જો તું તો જીવડા ! ઊંઘને કર અળગી;
આંખ ઉઘાડી થા ઊભો, આગ ચોમેર સળગી ! જાગી.
કામ ક્રોધ મોહ શત્રુએ, બંધ કીધી છે બા'રી;
બચીશ હવે કેમ આગમાં ? ભજ શ્રી ગિરધારી ! જાગી.

બાળપણે ભલે ના ભજ્યા, અજ્ઞાની ગણાયો;
મોટો થયો ત્યારે મૂરખા ! માયા નદીએ તણાયો. જાગી.
મ્હારાં સગાં મ્હારાં છોકરાં, મ્હારૂં ધન મ્હારી નારી;
ભુલો ભમે તું એમ કાં? ત્હારો કુંજ બિહારી ! જાગી.
પાપના કીધા પોટલા, ત્હારી સાથે બંધાશે;
પુણ્યનું કર્મ કર્યું નથી, ત્હારી શી ગતિ થાશે? જાગી.
બચવાની બા'રી એક છે, ભાવે ભજી લે મોરારી !
દીન 'શંકર'નો નાથ એ, લેશે તુજને ઉગારી ! જાગી.

જીવ હંસ પ્રત્યે !

માલિની છંદ.

સમજ સમજ હંસા ! કાળ જાય નકામો,
વગર સમજ લીધો, વિશ્વમાં તે વિસામો;
નવ પળ પણ એકે, વિશ્વના નાથ ગાયા,
ફૂલ સમ કરમાશે, હંસ તારી સુ કાયા ! ૧
બહુ વરસ કર્યો ત્હેં, સાગરે વાસ ભાઇ !
તદપિ નવ જણાયું, જ્ઞાન ત્હારૂજ કાંઇ;
પળ જળ નવ જુદા, તુજથી હાય ! થાય,
જળ સમ ઝટ ચાલ્યું, આયુ ત્હારૂજ જાય ! ૨
સ્મરણ કર સદાયે, તાપને પાપ જાયે,
વિપદ સહુ હણાયે, નાથને જો જપાયે;
ધર, ધર, ધર, કાને, 'શંકરે' શિખ દીધી,
સરસ વખત ખોયો, જ્ઞાન પ્યાલી ન પીધી ! ૩

વ્યભિચારી વિષે !

તોટક—છંદ.

ધીંક તે નરને ખર તુલ્ય ગણો,
પકડે રસ્તો વ્યભિચાર તણો;
દુઃખ ભોગવશે સુખ શું મળશે ?
રખડી અન્ન પાણી વિના મરશે. ૧

વળી લાજ જશે દુઃખ દેહ થશે,
નિજ નૂર ગુમાવિ બધે ફરશે;
પણ કોઈ નહિં વિસવાસ કરે,
છટકેલ તણી કયમ દાઝ ધરે ? ૨

વ્યભિચારથી નિંદ સદા અળગી,
દિલમાં નિત્ય આગ રહે સળગી;
સળગી ભડકે બળી ખાખ થશે,
મુકી પોક પછી સુરખો રડશે. ૩

પરનાર પતિવ્રત ભંગ કરો,
કિરતાર તણો ડર દીલ ધરો;
તજ 'શંકર' એ લખ છેજ ખુરો,
વ્યભિચાર શિરે ઝટ મૂક પુળો. ૪

"મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિ!"

ગઝલ—સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

કિરતારની કુદરત તણી કીર્તિ ભણાયે ના ભણી!
અકળીત કળા અવલોકવા—'મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિ!'—
દરિયા વિષે મોજાં ઉડે, મીઠી લહર ત્યાં આવતી;
પણ મસ્ત પાણી માપવા—'મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિ!'—
નયને નિરખતાં નભ વિષે, અતિ તેજ તારા આપતા;
લાખોની સંખ્યા લેખવા—'મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિ!'—
શશિ સૂર્ય ને પૃથ્વી ગ્રહો, આધાર વણ અદ્ધર રહ્યા;
એ ભેદ અદ્‌ભુત ભેદવા—'મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિં!'—
ઘન વરસતો વારી વહે, નિપજે અનાજ વનસ્પતિ;
ખુબી એ વિભૂની ખોળવા—'મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિં!'—
અગણિત જીવો ઉત્પન્ન થતા, કૈં મ્હોતને તાબે થતા;
ઘટમાળ એ ઊકેલવા—'મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિં!'—
વન ઝાડ પ્હાડ અને નદી, પક્ષી પશુ સૌ પેખતાં;
કૃતિ એ કિતાબે છાપવા—'મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિં!'—
પાત્રો બન્યાં સૌ પૃથ્વીમાં, નાટક નરોત્તમજી તણું;
નિરખું સકળ પણ સમજવા—'મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિં!'—
શંકર કહે એ સમજવા, મુનિ દેવ સૌ હારી ગયા!
જગન્નાથ લીલા જાણવા—'મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિં!'—

મણિકાન્ત કાવ્યમાળામાં આવેલાં સુંદર અને ભાવ-મય ચિત્રોની નોંધ-પુસ્તકની કીં. રૂ. ૨-૮-૦.

૧ વિભૂ વાક્ય !
૨ નીતિ બોધ !
૩ "અમારા કંથના માટે !"
૪ "પતિવ્રત પ્રાણથી પ્યારૂં !"
૫ કન્યાવિક્રયનો કબાલો !
૬ સ્વરૂપ પ્રશંસા !
૭ "અહાહા ! આજ છે હોળી !"
૮ પ્રેમ ચેષ્ટા !
૯ સૌન્દર્ય વર્ણન !
૧૦ વિરહી વામા !
૧૧ કનૈયાની બંસી !
૧૨ માયાનો ત્યાગ !
૧૩ મરણ પથારીપર પશ્ચાત્તાપ !
૧૪ પસ્તાવો !
૧૫ રાજા અને યોગી !
૧૬ નળ દમયંતી વનવાસ !

(અસ્તોદય.)

૧૭ સાલ મુબારક !
૧૮ ગુર્જ્જર દેવી !
૧૯ ભીમદેવની સ્વારી !
૨૦ સતીનો શ્રાપ !
૨૧ રક્ષા બંધન !
૨૨ નિર્દોષ નિર્મળા !
૨૩ શશિકાન્ત !
૨૪ શોકાતુર નિર્મળા !
૨૫ દુઃખી પિતા !
૨૬ બ્રહ્મહત્યા !
૨૭ મહર્ષિ પરાશરનો આશ્રમ !
૨૮ પ્રાર્થના !

(દેશભક્તો).

૨૯ અર્પણ, **મહાત્મા ગાંધીશ્રીને !**
૩૦ લેખક, **મણિકાન્ત.**
૩૧ વિદુષી, **બીસેન્ટ !**
૩૨ મહર્ષિ, **દાદાભાઇ નવરોજી !**
૩૩ સ્વ૦ **ગોખલે !**
૩૪ લો૦ **બાલગંગાધર તિલક !**

સોલ એજન્ટસઃ-

સોજીતરીયા-બ્રધર્સ, બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ.

ઠે. **ગણેશવાડી, મુંબઇ નં. ૨**

મણિકાન્ત કાવ્યમાળા માટે મારો અભિપ્રાય.

(ખેડાવર્તમાન, તા. ૬-૬-૧૭.)

ગરબી.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને.)

મઘમઘતી મનહર કવિતા મણિકાન્તની,
પ્રેમી જનને અરપે ઉર આનંદજો;
સાદી શાન્ત સલુણી ભાષા શોભવે,
પદ ઠુમરી ગઝલોને વિધવિધ છંદજો;
મઘમઘતી મનહર કવિતા મણિકાન્તની! ૧
સમજુકને શિખામણ જોગા શબ્દથી,
સમજાવ્યો બહુ વાણી તણો વ્યવહારજો;
જારી જુગારી છળ કપટોની છોળયના,
ઉછળતાં મોજાંનો અટવ્યો ભારજો;
મઘમઘતી મનહર કવિતા મણિકાન્તની! ૨
ગાફેલ ગુરૂના ગંધાતા ગુરૂ મંત્રમાં,
મોહ ધરીને મરનારા જન માટજો;
લક્ષણ સહીત ગણાવ્યા લાયક ગુણને,
કન્યા વિક્રયનો પણ કાઢયો કાટજો;
મઘમઘતી મનહર કવિતા મણિકાન્તની! ૩
બેંકોએ બુરાડી જગની બાબડી,
ઠીક તે પણ ઠેકડીથી માર્યો ઠોકજો;
સટોરીયાંની સત્યનાશી રોળવી,

ભલે ન માને તે જન મેલે પોકળો;
મઘમઘતી મનહર કવિતા મણિકાન્તની! ૪
પતિવ્રતાના વરણવી પોષક ધર્મને,
ભારતી ગૃહીણીનું શોભાવ્યું ભાળજો;
કઠણ હૃદયના ધનવાનોને કાળજે,
સાચા શબ્દે સળગાવી પુર ઝાળજો;
મઘમઘતી મનહર કવિતા મણિકાન્તની! ૫
સડચો સુધારો, બાળલગ્નની બળતરા,
અને બળાપો નોકરીનો એ દાદ જો;
હઇડું ચુસે હિંદ તણું તે હાંકવા,
આદિ શબ્દે આપી સુંદર યાદ જો;
મઘમઘતી મનહર કવિતા મણિકાન્તની! ૬
પાપ અને પાખંડ તણી પરણાલિકા,
નિર્મૂળ કરવા સમજાવ્યું નિરભ્રાન્તજો;
કડવું ઔષધ સાકર વિંટી સોંપીયું,
ધીરજ તારી ધન્ય! મણિના કાન્તજો;
મઘમઘતી મનહર કવિતા મણિકાન્તની! ૭
માધવજીને માળે તારી મોરલી!
ગાયવાડીથી ઘુઘવતી ગુણવાનજો;
મુંબઈથી પ્રસરાતી મ્હાલો હિંદમાં,
ભાઈશંકરની આશિષ એજ નિદાનજો;
મઘમઘતી મનહર કવિતા મણિકાન્તની! ૮

મુંબાઈ, કાલબાદેવી રોડ. } કવિ ભાઈશંકરજી વિદ્યારામ પંડિત. પ્રાણરક્ષક ઔષધાલય.

ॐ

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું ગઝલમાં ભાષાન્તર.

અધ્યાય પહેલો.

—ગઝલ—

ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યા—

૧-*ધરમક્ષેત્રે કુરૂક્ષેત્રે મળેલા યુદ્ધ ઈચ્છાથી;
પછી મ્હારા અને પાંડુ સુતોએ શું કર્યું સંજય ?

સંજય બોલ્યા—

૨-વ્યવસ્થિત સૈન્ય પાંડવનું તહાં દુર્યોધને દેખી;
વચન ત્યારે કહ્યાં રાયે ગુરૂજી દ્રોણુ પાસે જૈ

દુર્યોધન બોલ્યા—

૩-મહા આ સૈન્ય પાંડવનું તમે આચાર્યજી પેખો;
દ્રુપદતન આપના ધીમંત શિષ્યે ગોઠવ્યું છે જે.

૪-ધનુર્ધારી શૂરા ત્યાં છે ધનંજય ભીમ સમ રણુમાં;
વિરાટેશ્વર યુયુધાનન અને છે મ્હારથી દ્રુપદ.

૫-ધૃષ્ટકેતુ ને ચેકિતાન પરાક્રમી રાય કાશીનો;
પુરૂજીત કુન્તિભોજ અને વળી નર શ્રેષ્ઠ છે શૈબ્ય.

---

* ધર્મક્ષેત્ર.

૬–યુધામન્યુ મહા બળીઓ પરાક્રમી ઉત્તમૌજા છે;
સુભદ્રા, દ્રૌપદી પુત્રો સકળ એ મહારથી છેજ.

૭–દ્વિજોત્તમ ! આપણા પણ જે મહા બળવાન જાણો તે;
ગણાવું નામ હું તમને હવે મુજ સૈન્યનાયકનાં.

૮–ત્હમે છો ને અશ્વત્થામા, વિકર્ણ, ભીષ્મ ને કર્ણ;
વિજેતા છે કૃપાચાર્ય તથા સુત સોમ ને અન્ય.

૯–અવર શૂરવીર મુજ માટે ઘણા છે પ્રાણ દેનારા;
કુશળ છે યુદ્ધમાં સર્વે અનેકાયુદ્ધ ધરનારા.

૧૦–અપૂરતી આપણી સેના પિતામહ ભીષ્મ રક્ષે જે;
પૂરણ તો ત્હેમનું ભાસે ભીમે જે સૈન્ય રક્ષ્યું તે.

૧૧–અને સૌ વ્યૂહ માર્ગોમાં યથાભાગે ઊભા રહીને;
ત્હમે સર્વેજ ચોદિશાથી સુરક્ષણ ભીષ્મનું કરજો.

સંજય બોલ્યા—

૧૨–*હરષ ઉપજાવતા ત્હેને પ્રતાપી ભીષ્મ દાદાએ;
કુરૂવૃદ્ધે પૂર્યો શંખ કરીને સિંહનાદ તહાં.

૧૩–તહાં શંખો તથા ભેરી, દુંદુભિ, ઝાંઝ, રણશીંગાં;
સહજમાં વાગવા લાગ્યાં અને તે ઘોર ઘોષ થયો.

૧૪–પછી તે શ્વેત અશ્વોવાળા વિરાજેલા રથે મ્હોટા;
ગજાવ્યા દિવ્ય શંખો ત્યાં ધનંજય ને હૃષીકેશે.

---

* હર્ષ.

૧૫–ધનંજય ને હૃષીકેશે વગાડયા દેવદત્ત, પાંચજન્ય;
પવનસુત ભીમકર્માએ વગાડયો પૌંડ્ર શંખ વડો.

૧૬–વિજયનો અંત ના જેનો વગાડયો શંખ એ ધર્મે;
અને સહદેવ ને નકુલે મણિપુષ્પક અને સુઘોષ.

૧૭–શિખંડી મ્હારથીએ ને મહાધનુ કાશીરાજાએ;
વિરાટે, ધૃષ્ટદ્યુમ્ને ને અજીત જે સાત્યકી એ પણ.

૧૮–મહાબાહુ અભિમન્યુ, દ્રુપદ ને દ્રૌપદી પુત્રે;
વગાડયા શંખ પોતાના જુદા જુદાજ હે રાજન્!

૧૯–અહા ! એ ઘોર નાદે તો ગજાવ્યાં આભ ને અવની;
ચીરાયાં કૌરવો કેરાં હૃદય ત્યાં તે મહા ઘોષે.

૨૦–મહિપતિ ! યુદ્ધ આરંભે વ્યવસ્થિત કૌરવો જોઇ;
ધનુષ્ય ધરીને ધનંજયે ત્યાં કહ્યાં આ વાકય કેશવને.

અર્જુન બોલ્યા—

૨૧–હવે બે સૈન્યની વચ્ચે ઉભો રથ માહ્યરો રાખો;
કૃપાળુ કંસ હણનારા અવિનાશી અહો ! અચ્યુત !

૨૨–નિહાળું એટલે હું આ ઉભેલા યુદ્ધવાંચ્છુને;
અહિં સંગ્રામમાં મ્હારે અહા ! કો સાથ લઢવાનું.

૨૩–કુબુદ્ધિ કૌરવાધિશનું ભલું આ યુદ્ધમાં કરવા;
મળેલા એકઠા અહિં આ નિહાળું હુંજ લઢવૈયા.

સંજય બોલ્યા—

૨૪–સુણી એ પાર્થની વાણી તહાં યદુનંદને રાજન્!
ઉભય એ સૈન્યની મધ્યે ઉભો રથ રાખીઓ ઉત્તમ.

૨૫–સમક્ષે સૌ ભૂપાલો ને પિતામહ, દ્રોણુ સન્મુખે;
વધા અચ્યુતઃ જો અર્જુન! ઉભો આ સાથ કૌરવનો.

૨૬–ઉભેલા ત્યાં દીઠા પાર્થે પિતામહ, ભાઈ, પિત્રાઈ;
તથા આચાર્ય ને મામા, સખા, પુત્રો અને પૌત્રો.
વળી તેમાં હતા મિત્રો અને સાથ સસરાઓ;
સકળ પરિવાર ને જોગો ઉભય એ સૈન્યની મધ્યે.

૨૭–નિહાળી સર્વ એ બંધુ ઉભેલા ત્યાં ધનંજય તે;
પરમ કરૂણા ભર્યો આમ વધો ત્યાં ખેદવન્તો થઈ.

અર્જુન બોલ્યા—

૨૮–સ્વજન આ દેખી હે કૃષ્ણ! ઉભેલા ઇચ્છતા યુદ્ધ;
ગળે છે ગાત્ર સૌ મ્હારાં સુકાઈ જાય છે મુખ.

૨૯–છૂટે કંપારી કાયામાં અને રોમાંચ થાયે છે;
સરે ગાંડીવ હાથેથી ત્વચા સઘળીજ દાઝે છે.

૩૦–ભમે મન મ્હારૂ તો જાણે નથી શક્તિ ઊભા રે'વા;
નિમિત્તો સર્વ પેખું છું અહિં અવળાંજ હું અચ્યુત!

૩૧–સ્વજનને યુદ્ધમાં હણુતાં નથી કંઇ શ્રેય જોતો હું;
ન વાંચ્છુ જય અચે ગોવીંદ!અગર સુખ રાજ્ય ઇચ્છુ ના.

૩૨–અમારે કૃષ્ણ શું રાજ્યે ? શું ભોગે ? કે શું જીવિતે ?
સુખોને રાજ્ય ને ભોગ અમે જે કાજ વાંચ્છીએ.

૩૩–ઉભા રણુ રોપી તેઓ આ તજીને પ્રાણ ને ધનને;
અરે ! આચાર્ય ને પુત્રો પિતામહ સાથ પિત્રાઇઓ.

૩૪–શ્વશુર, મામા અને સાળા, સબંધીઓ અને પૌત્રો;
મ્હને એ જો હણે ત્હોયે હણું ના એમને કેશવ !

૩૫–નહિં ત્રીલોકરાજ્યાર્થે પછી આ પૃથ્વી માટે શું ?
હણિને કૌરવો કેશવ ! અમારે હર્ષ શો હોય ?

૩૬–અમોને પાપ તો લાગે હણ્યે તે આતતાયીને;
અમે નથી યોગ્ય તે માટે કુરૂકુળ બંધુઓ હણવા.
સ્વજનને મારીને માધવ ! કહો સુખ પામીએ કેમ ?

૩૭–ક્યાં કુળનાશથી દોષ અને મિત્ર દ્રોહનું પાપ;
નથી તે પેખતા જોકે, હૃદયના જેહ લોભાન્ધ.

૩૮–અમે તો જાણીએ સઘળા કુળક્ષયથી થતા દોષ;
પછી આ પાપથી કેશવ ! વિરમવું કે ના તે કહો ?

૩૯–કુળક્ષયથીજ કુળધર્મો સનાતન નાશ પામે છે;
ધરમના નાશથી કુળમાં અધર્મની આણ વર્તે છે.

૪૦–અધર્મે ઘેરતાં થાયે દુરાચારી સ્ત્રિઓ કુળની;
સ્ત્રિઓ કુલ્ટા થતાં કૃષ્ણ ! વરણસંકર પ્રજા જન્મે.

૪૧–કુળક્ષયીને અને કુળને પ્રજા એ નર્કમાં નાંખે;
પડે છે તેમના પિત્રિ પછીથી પિંડ તર્પણ વણ.

૪૨–અને કુળઘાતકોના આ વરણસંકરકારી દોષોથી;
ડૂબે છે જાતિધર્મો ને સનાતન કુળધર્મો પણ.

૪૩–ડૂબ્યા કુળધર્મ તો જેના જનોને તે જનાર્દન તો;
સદાનો નર્કમાં વાસ થતો એવું સુણેલું છે.

૪૪–અરેરે ! ! હા ! મહાપાપ અમે એ ખેડવા નીકળ્યા;
કે, રાજ્યસુખના લોભે સ્વજન સંહારવા ઊઠયા.

૪૫–અહી હથિયાર જો કૈરવ મ્હને વિણ શસ્ત્રને મારે;
અહા ! એ મૃત્યુથી મ્હારૂ વધુ કલ્યાણ છે કેશવ !

સંજય બોલ્યા—

૪૬–વદીને એવું સંગ્રામે વિહ્‌વળ ચિત્તનો શોકે;
તજીને બાણ ને ચાપ ધનંજય રથ વિષે બેઠો.

પહેલો અધ્યાય સમાપ્ત.